

Friedrich Nietzsche. *Wagneri juhtum. Nietzsche contra Wagner*. Tõlkinud Jaan Undusk, Loomingu Raamatukogu 4–5, Tallinn: Kultuurileht, 2024, 96 lk.

Aare Tool

Friedrich Nietzsche esseed Richard Wagnerist, milles kunagine andunud jünger ebajumalale kibedusega selja pöörab, näivad kuuluvat pigem Nietzsche pärandi marginaalisse: „Wagneri juhtum” (1888) ja „Nietzsche contra Wagner” (1889) pole ju muud kui arveteõiendamise, milles Nietzsche küll sarjab 1883. aastal surnud Wagnerit, aga tegelikult heitleb seejuures ikkagi ennekõike omaenda deemonitega. Nietzsche nimelt süüdistab Wagnerit dekadentsis, sellal kui tema enda muud tekstid on (vaatamata nendesse kätketud „röömsale teadusele”) saanud tähenduse just tolle 19. sajandi lõpu meeleolu võrdkujuna, mille kohta sõna „dekadents” tundub olevat igati asjakohane.

Jaan Unduski Nietzsche-tõlge on valminud osana Eesti Teaduste Akadeemia Uneri ja Tuglase Kirjanduskeskuse uurimisprojektist „Tsiliviliseeritud rahvuse teke: dekadents kui üleminek 1905–1940”. Seoses selle projektiga toimus 2023. aasta maikuus ka konverents „Dekadents eesti kultuuris: tõlge ja tõlgendus”, mis päädis Nietzsche tõlkijate vestlusringiga. Kui uskuda, et Nietzsche tekstid on filosoofia, siis muidugi eeldavad nad nagu igasugune filosoofiaalane lektüür tõlketäpsust. Meelde on jäänud näiteks arutelu selle üle, kas öelda „sealpool head ja kurja” või „teispool head ja kurja”. Kui valida „teispool”, siis peaks see justkui tähendama, et leidub religioosne „teispoolus”, mida jumalahukajast Nietzsche muidugi vaevalt silmas pidas. Nietzsche ei huvitanud kuigivõrd süsteem, olgu matemaatiline, tunnetuslik või ühiskondlik, vaid pigem sõnailu ning erudeeritud ütlemis- ja mõtlemisrõõm kui selline. Kõigi nende meeolehärmiks, kes otsivad Nietzsche tekstidest täpsust, on Nietzsche krooniliselt ebajärjekindel ja iseendaga konfliktis.

Veel enne kui asuda lugema Nietzsche Wagneri-kriitikat ja tõlkija Jaan Unduski saate-esseed „Armuvaenu vägi ehk Wagnerist vaevatud Nietzsche”, võiks tausta huvides soovitada

tutvuda Joachim Köhleri raamatuga „Friedrich Nietzsche ja Cosima Wagner. Alistumise kool” (eesti keeles 1997), mis algselt ilmus kõneka pealkirjaga sarjas „Armastajapaarid”. Köhleri (paraku allikaviideteta) raamatut on küll kirjeldatud kui mõnes osas oletuslikku, aga omal ladusal moel juhatab see siiski Nietzsche ja Wagneri keeruka suhte olemusele lähemale. Kui väita, et muusikal ja eriti Wagneril oli Nietzsche filosoofilises maailmapildis olulisem koht kui ühelgi teisel 19. sajandi filosoofil, siis oleks sellega öeldud veel üsna vähe. Mõju, mida Wagner avaldas Nietzschele – suurele isemõttelejale, kes kirjutas „kõigile ja ei kellelegi” –, ulatus selleni, et Nietzsche sai Wagneri õuelaulik, kelle suhet Wagneriga „patusesse koosellu” asunud Cosimaga võis ehk kirjeldada kui „inimlikku, liiginimlikku”. Nietzsche, kelle kohta pilkamisi öeldi, et ta mängib klaverit „professori kohta liiga hästi”, oli Wagneril vaja kui akadeemilist suuvoodrit, aga üksnes nii kaua, kuni Nietzsche tõsiseltvõetavust teadusringkonnas hakkasid kahjustama tema kiidukõned Wagnerile.

Wagneri pettunud jüngrist sai tema äge vastane. Kujutlused dekadentsist on ikka käinud käsikäes kartusega „haiglasliku” ees, nii ka Nietzschele, kelle vaimuteravus oli jõudmas lõpliku tuhmumise künnisele: „Ma olen kaugel sellest, et armulikult pealt vaadata, kuidas see dekadent meie tervist rikub – ja lisaks ka muusikat! Kas on Wagner üldse inimene? Kas pole ta pigem haigus? Ta teeb haigeks kõik, mille külge ta puutub, – ta on muusika haigeks teinud” (lk. 16). Nietzsche, kes ise oli varem võtnud Wagneri eest seistes ette kibedaid sulerünnakuid, pööras nüüd oma kirjasõna wagnerlaste vastu. Wagneri looming oli Nietzsche arvates sestpeale oht muusikale ja „tulevikuta muusika”, iroonilise vastandina mõistele „tulevikumuusika” ehk *Zukunftsmusik*. Kuulajat teatraalselt raputades teeb Wagneri muusikadraama just seda, mida ei tohiks: „Kellele ta nõnda mõjub? Sellele,

kellele õilis kunstnik ei peaks eales mõjuma, – massile! Ebaküpseile! Blaseerunuile! Haiglastele! Idiootidele! Wagneriaanidele!...” (lk. 51).

Taotlus mõjuda „massidele”, mida Nietzsche Wagnerile omistab, on jäänud hambusse ka hilisematel Wagneri kriitikutel. Theodor W. Adorno, kelles Wagner tekitas tolle antisemitismi tõttu enam kui vastuolulisi tundeid, kirjeldab Wagneri juhtmotiivide tehnikat tema silmis ühe rängema kunstilise allakäigu sümptomi, kaubastumise või kaubataolisuse vaatevinklist: Wagneri muusikadraamades alatas teisenedes korduvad juhtmotiivid on justkui „reklaamid”, mis 20. sajandi massikultuuri ennetades aitavad mõttelaiskadel kodanlastel muusikat meeles pidada (Adorno 1952 [1938]: 34). Adorno Wagneri-käsitluses elab seega edasi Nietzsche kujutus Wagnerist kui allakäinust, sedapuhku küll vaadelduna läbi massidega manipuleerimist pelgava marksiliku prisma.

Jaan Unduski huvitavast saatesõnast võib muu hulgas lugeda, kuidas Wagner ja Nietzsche, kaks pahuksisse läinud dekadenti, rakendati 1930. aastatel hitlerliku Saksamaa ideoloogia teenistusse hoopis kui „ürgse saksa kultuuri lipulaevad” (lk. 77) ja mängiti malakana välja „mandunud” kultuuri veel uuemate ilmingute vastu. Mis puudutab küll essees nimetatud Hitleri Wagneri-vaimustust, siis olgu lisatud, et niisama entusiastlikult külastas mitte just eriti isikupärase muusikamaitsega diktaator ka Franz Lehári ülipopulaarse opereti „Lõbus lesk”

etendusi. Nietzsche pähe pugedes saab oletada, et parandamatu idealistina võis ta näha end koos Wagneriga osalisena teatavas mõttesõprusest kantud ühisloomingus, ehkki nende ligi kolmekümneaastast vanusevahet arvestades oli teatav ebasümmeetria sellesse suhtesse paratamatult sisse kirjutatud: „Wagner oli teda silitanud kui oma truud koera. Lemmikloomi armastatakse ikka, aga klaveriklahvidele neid ei lasta” (lk. 91–92).

Dekadentsi kohta ütlevad Nietzsche Wagneri-esseed siiski vähem, kui võiks eeldada – või kui, siis ainult selle allakäigu kohta, millega Nietzsche ise tundis end silmitsi seisvat. Dekadents pole pelgalt pettumuseks ümber pööratud vasikavaimustus, Nietzsche tekstid on aga suuresti just niisugune inversioon, kus Wagneri enda vahel üsna kitsarinnalised kirjutised (sh. kurikuulus „Juutus muusikas”, 1869) temale postuumselt kahurikuulina tagasi lennutatakse („Kas Wagner oli üldse sakslane? Mõneti on põhjust küsida. Raske on temas leida mingeid vähegi saksalikke jooni”; märkus lk. 32). Unduski silmapaistvalt ladusa tõlke tekstimõnule vaatamata on Nietzsche verbaalselt virtuoosne paskvill mõneti kurioosne lugemine. Õigupoolest on see just niisugune üllitis, mida praegusajal on hakatud nimetama eneseabi õpikuks: Nietzsche pihtimus sellest, kuidas ta oma elu kõige halvema harjumuse vaevaga seljatas ja „Wagnerist lahti sai”.

Adorno, Theodor W. 1952 [1938]. *Versuch über Wagner*. Berlin / Frankfurt a.M.: Suhrkamp.

Köhler, Joachim 1997. *Friedrich Nietzsche ja Cosima Wagner. Alistumise kool*. Tõlkinud Toomas Huik, Tallinn: Eesti Raamat. [Originaal: Joachim Köhler 1996. *Friedrich Nietzsche und Cosima Wagner. Die Schule der Unterwerfung*. Berlin: Rowohlt.]

Wagner, Richard 1869. *Das Judenthum in der Musik*. Leipzig: Weber.